
GERMÀ COLÓN

UN ARABISME INTERHISPÀNIC:
ALCASSER / ALCACER

---

1. PUBLICACIÓ DEL MOSTASSAF D'ELX

La recent edició del *Llibre del mostassaf d'Elx* per Maria Antònia Cano és una de les més benvingudes aportacions textuais a la filologia catalana dels darrers temps.¹ Amb el seu estudi l'autora aclareix molts aspectes obscurs de la llengua al segle XVII en la part meridional del domini lingüístic. És un llibre que, a causa de la rica documentació i el tractament crític de l'autora, es convertirà en una referència obligada. Encara que siga una mica impertinent, hom em permetrà de dir que amb aquesta publicació l'Ajuntament d'Elx corregeix fins a cert punt la malesa que afavorí en patrocinar la publicació del *Còdex d'Elx o Llibre de privilegis de la vila d'Elx*, obra en la qual les errades de transcripció més grolleres s'afigen a les d'identificació dels noms propis, etc.² És una de les vergonyes filològiques majors que conec.

(1) M. Antònia Cano i Ivorra, *El Llibre del Mostassaf d'Elx. Edició crítica i estudi lingüístic*, Alacant, Institut de Cultura "Juan Gil-Albert" i Ajuntament d'Elx, 1995.

(2) *El còdex d'Elx. Transcripció, edició i notes a cura de M. Luisa Cabanes Catalá*, València 1995, Ajuntament d'Elx-Consell Valencià de Cultura. Curiosament els epígrafs són en català, però els capítols són redactats en castellà.

2. ALCASSER AL DOMINI CATALÀ

Precisament, per tal d'estudiar el perfil hispànic de l'arabisme procedent de qasíl, aquest *Mostassaf d'Elx* ens forneix un passatge de gran importància. Vet-lo ací:

«Sitiada que·s tengué, se hordena que s'ha de donar çinch lliures de *alcaçer* a diner; en pena de deu sous està pregonisat».³

El sentit de la disposició és que en una sessió es prengué l'acord que l'*alcasser*,⁴ o ordi tendre, s'havia de vendre a un diner per cinc lliures (a dotze unces la lliura), i aquesta decisió es feia pública mitjançant una crida.

L'editora comenta el nostre mot en aquests tèrmenes:

«**alcàcer** "se hordena que s'ha de donar çinch lliures de alcaçer a diner" (14,27). Deu ser un castellanisme ja que no està documentat en català fins ara. Segons el DCECH, 'cebada con hierba', de l'àrab *qasil* 'farratge'. Documentat en Nebrija "alca-cer de cebada". També hi ha variant etimològica *alcacel* des del s. XV».⁵

Em sap greu de contradir en aquest punt concret l'estimada col·lega M. Antònia Cano. No crec que siga cap castellanisme i tractaré d'explicar-ho. En primer lloc s'ha de llevar l'accent gràfic, puix que es tracta d'un mot oxitònic, com ho mostra també el castellà *alcacel* o *alcacer*, del qual de seguida parlarem. Però hi ha també el fet que a Castelló de la Plana, a la darrería del segle XIV, trobem un rastre important de *alcasser*, que ve a fer l'enllaç amb aquesta preciosa relíquia il·licitana. En l'anomenat *Libre de vâlues de la peyta* corresponent als anys 1398 i 1468 apareix sovintejadament com a topònim menor un *alcasser*, grafiat de diferents maneres: *alcacer*, *alcaçer*, *alquacer* i també en la forma de plural *alcaces*, *alquaçers*, etc. Aquests documents han estat publicats per J. Sánchez Adell en un excel·lent recull de toponímia medieval castellonenca.⁶ L'autor diu amb raó que molts dels topònims que arreplega en aquest treball, entre els quals esmenta *Els Alcassers*, poden reobrir amb nous enfocaments algunes qüestions històriques relacionades amb els orígens del Castelló medieval, puix que «insinúan una dispersión del hábitat humano por las tierras del secano y de la huerta más frecuente en los siglos medievales que en tiempos posteriores».⁷ Vet ara ací aquesta documentació:

Any 1398:

«Los hereus d'en Pasqual Vilaroig. Primo V fanecades de terra al *alcacer* atinent d'en Arnau Agramunt...

Item V fanecades e miga de terra al *Alcacer*...

Bernat Spluga. Item VIII fanecades de terra al *alcacer* atinent d'en Matheu Marquo...

Johan Falconer. Item I fanecada e miga de terra al *alcacer*...

Ramon Camí. Item un quartó de terra en lo Regadiu fa XVIII sol. de cens an Guerau lo cappellà atinent d'en Bernat Mut en la partida del *Alquacer*...

Bernat Frexanet. Item VII fanecades de terra al *alcacer* atinent d'en Jacme Avinyó... - Item VII fanecades de terra alí...

(3) *Mostassaf*, op cit., pàg. 237, doc. núm 14, fol. 24r^o.

(4) D'acord amb les normes gràfiques, els arabismes catalans s'escriuen amb -ss-.

(5) *Mostassaf*, op cit., pàg. 158.

(6) J. Sánchez Adell, «Toponímia rural de Castellón de la Plana en la Edad Media (s. XIV-XV)», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LXX, 1994, pàgs. 517-600.

(7) *Op. cit.*, pàg. 518.

Pasqual Ferrando, notari. Item l'olivar qui fon de na Pedrona al *alcacer*... - Bonanat Merí. Item IIII fanecades de terra al *alquacer* atinent d'en Ramon Masquefa...

Documentació de l'any 1468:

Gabriel Igual. Item I quarto de olivar als *alquaces* atinent d'en Scolano e d'en Palet...

Johan Taraçona. Item una vinya als *alquaces* atinent d'en Johan Bru e d'en Anthoni Molinos...

[...]

Guillem Capcir. Item VI fanecades de vinya als *alcaces*...

Johan Valentí. Item I troç de terra roquicer als *alquacers* ab II sol. de cens affrente ab camí de Fadrell...

Berthomeu Forés. Item I corral als *alquaces*...

Berthomeu Fozmany. Item mig quartó de terra als *alquaces* ab oliveres atinent d'en Squerer...

Berenguer Celma. Item I quartó de terra als *alçaces* ab oliveres...

Bernat Roures. Item III fanecades de vinya en la partida dels *alquaces* atinent d'en Salvador Cortit...

Mossén Montergull. Item VI fanecades de vinya als *alquaces* atinent d. en Bru...

Item IIII fanecades de vinya als *alcaces* ab VIII sol. de cens atinent d'en Anthoni Calbo... - Item mig quartó de terra als *alcaces* atinent d'en Anthoni Calbo... - Item III fanecades d'eriaç als *alcaces* atinent d'en Miquel Cerdà...

Gaspar Arnau. Item V fanecades de vinya als *alçaces* ab II sol. de cens atinent d'en Anthoni Sala...

Guillem Igual, notari. Item sis fanecades de vinya als *alquaces* atinent dels frares e d'en Jacme Miquel a ab fila d'en Dalmau...

En Ponç de Montpalau. Item I olivar als *alçaces*...

Na Teresa. Item VII fanecades de vinya als *alquaces*

Gaspar Eximeno. Item VII fanecades de vinya als *alquaces* ab VI sol. de cens atinent d'en micer Miralles...

Item mig quartó de oliveres als *alquaces* atinent de la cèquia major...

Jacme Alqueçer. Item III fanecades de terra als *alçaces* atinent de mossén Palau [...]

Item VI fanecades de vinya als *alquaces* a les files d'en Dalmau...

Mossén Guillem Palau. Item III fanecades de terra ab oliveres als *alquaces*...

Guillem Lançola. Item V fanecades de vinya als *alçaces* ab II sol. de cens atinent d'en Johan Bru e ab micer Miralles...».⁸

«Bernat Mut. Item V fanecades de vinya ab IIII sol de cens als *Alquacers* dellà la cèquia Vella...».⁹

(8) *Op. cit.*, pàgs. 520-521. L'editor, com M. A. Cano, també ha accentuat *alcàsser*, sens dubte foraviat pel mot *alcàsser* 'castell, palau, fortalesa', amb el qual no té res a veure; però la identificació formal es dona, per exemple, en dos manuscrits del *Fuero de Usegre* on hom llegeix *alcazares* (cf. Real Academia Española, *Diccionario histórico de la lengua española*, Madrid, 1960-, s.v. *alcacer*, accep. 2). He prescindit d'aquest sobrer diacrític.

(9) Ed. Sánchez Adell, *op. cit.*, pàg. 550.

Comprovem que sovint el mot castellanenc va en plural (en tots els exemples de 1468, mentre que els de 1398 van en singular) i aleshores aquest grup final *-rs* s'assi-

mila en *alcacés*. Això és una prova d'accentuació oxitònica (cf. *diner* - *dinés*; altrament no es donaria a Castelló el fenomen *-rs* > *-s*: *alcasser* > *alcasés*).¹⁰ Resulta incompreensible, doncs, que el Sr. Joan Coromines¹¹ col·loqui un accent a aquest nom castellanenc, i que digui que *Els Alcàssers* hi són «trossos d'olivar, vinya o camps», tot fent venir el mot de l'àrab *qaṣr* (< *castrum*) 'fortalesa', i confonent-ne l'origen amb el del parònim *alcàsser*, castellà *alcázar*. A més, la forma en plural hauria d'haver estat suficient per posar en guàrdia contra aquesta etimologia "guerrera". Precisament una comarca com ara la Plana de Castelló no és l'indret més adequat per pensar que allà vagen abundar els castells o les fortalises. El que hi havia o havia hagut als afores de la vila eren camps de farratge, camps sembrats d'ordi, i això donà el nom a les diverses partides. Així ho veiem igualment en altres terres, per exemple de llengua castellana, com ho il·lustra aquest passatge del *Fuero de Usagre* (anys 1242-1275): «Todo prado a ffuero, assí deue seer moionado [...]. Et los *alcaceres* et los ortos de las fronteras, similiter». ¹² En el repartiment de Màlaga hom esmenta constantment *tierra de alcacer* o *haça de alcaçer*,¹³ o bé en plural: «...alinda con las haças de *alcaceres*...»¹⁴ (vegeu més avall § 5).

Així, doncs, en dir que tantes fanecades de terra són a l'alcasser o als alcassers d'en Tal, som davant idèntica situació que quan en el mateix llibre és consignat que són a l'olivar o a la garrofera, a l'albereda, etc.:

«Berenguer Pinell. Item I quartó de marjal a la *albereda* d'en Bonanat Dez-pont...».¹⁵

«Johan Vilaroig. Item X fanecades de garrofferes a la *Canyamel* atinent den Aymar...».¹⁶

«Guillamó Gort e sos fills. Item un quartó de garrofferal al *Spartar* atinent den Caxa...».¹⁷

«Arnau Issern. Item una jovada e mig quartó de terra al *figural* afronte ab Johan Godes...».¹⁸

«Pasqual Cerdà. Item IIII fanecades de terra a la *garrofera*...».¹⁹

«Pere Ferriols. Item III fanecades e miga de terra a la *morera* d'en Granyana».²⁰

«Bartomeu Bosch. Item I quartó al *olivar* de Canet atinent».²¹

«Jacme Montergull. Item un quartó de vinya als *Pins*...».²²

3 DOMINI CASTELLÀ

La zona on persisteix amb major força l'arabisme *alcacer* o *alcacel* és a les terres castellanenes (també parcialment a Portugal) i això des d'antic.²³ Nebrija en el *Lexicon* de 1492 tradueix *farrago ordeacea* «por el *alcaçer*» i igualment, amb grafia lleument modificada, el *Vocabulario* de vers 1495 defineix *alcacer de cevada* per «farrago hordeacea». ²⁴ En la tradició lexicogràfica ja es defineix en els glossaris de Toledo i d'El Escorial (vers 1400, ed. A. Castro, s. v. *farrago*), així com en la *Sinonima* de la darre-

(10) A remarcar que a les terres valencianes on es pronuncia la final *-r*, els plurals de vells mots paroxitònics mantenen el grup *-rs*: *àlbers*, *càrcers*, *almogàvers*, etc. En aquelles contrades on es perd la final *-r*, naturalment aquests plurals són en *vocal +s*.

(11) *Onomasticon Cataloniae*, Barcelona 1994, Curial, II, pàg. 100b. 34-40. L'autor cita el llibre de *Vàlues de la peyta* del 1468, sense cap referència. Ja sabem (veg. més amunt, nota 6) que apareix també el 1398.

(12) *Fuero de Usagre*, ed. R. de Ureña y Smenjaud i A. Bonilla y San Martín, Madrid 1907, § 95.254. Vegeu també, entre molts altres texts que podríem adduir com a paral·lelismes, el *Fuero de Béjar*: «...qui touiere su cauallo en *alcaçer* o ouiere su cauallo linenciado non uaya en apellido» (ed. Juan Gutiérrez Cuadrado, Sala-manca 1974, § 969).

(13) Francisco Bejarano Robles, *Los repartimientos de Málaga*, Málaga 1990, Excmo. Ayuntamiento de Málaga, II, pàgs. 238, 247, 417 et passim.

(14) *Ibidem*, pàg. 428.

(15) Sánchez Adell, *op. cit.*, pàg. 520.

(16) Sánchez Adell, *op. cit.*, pàg. 549.

(17) Sánchez Adell, *op. cit.*, pàg. 563.

(18) Sánchez Adell, *op. cit.*, pàg. 563.

(19) Sánchez Adell, *op. cit.*, pàg. 566.

(20) Sánchez Adell, *op. cit.*, pàg. 579.

(21) Sánchez Adell, *op. cit.*, pàg. 580.

(22) Sánchez Adell, *op. cit.*, pàg. 582.

(23) E. K. Neuvonen, *Los arabismos del español en el siglo XIII*, Helsinki, 1951, pàg. 145; F. Maíllo Salgado, *Los arabismos del castellano en la baja edad media*, Universidad de Salamanca, 2.a ed., 1991, estranyament no estudia el terme.

(24) Vegeu ara María Lourdes García Macho, *El léxico castellano de los Vocabularios de Antonio de Nebrija*, Heidelberg 1996, Olms-Weidmann, I, pàg. 57b, s. v. *alcacer*.

(25) *La sinonimia de los nombres de las medicinas griegas e latinas e arauigas*, ed. Guido Mensching, Madrid 1994, Arco/Libros, pàg. 111.

(26) *El Libro de Alexandre*. Texts of the Paris and the Madrid Manuscripts Prepared with an Introduction by ed. Raymond S. Willis, Princeton 1934, University Press, pàgs. 440/441, estr. 2558 (Elliott Monographs, 32). L'edició de l'*Alexandre* per Jesús Cañas (col·lecció Càtedra, Letras Hispánicas, núm 280) accentua *alcáçer* al text del poema, mentre que al glossari (pàg. 605) explica: «alcáçer, torre más alta de una fortificación; alcázar. Ej. 2558b»(!). Em demane com deu aclarir el passatge. Per contra, Dana A. Nelson, en la seua agosarada «reconstrucción crítica», grafia i interpreta satisfactòriament aquesta estrofa (Gonzalo de

ria del segle XIV: «Farrago, i, [cibus aquorum qui est] farina de) *alcaçer*»²⁵ i en l'*Universal Vocabulario* d'Alonso de Palencia: «Et farrago viene de far farris: y es *alcaçer* verde que avn no tiene grano pesado: saluo hinchadas las spigas que esta prouechoso para hartar los cauillos» (Sevilla, 1490, fol. 154b; facsímil de la Real Academia Española).

Recordem el conegut passatge del *Libro d'Alexandre*, text de la primeria del segle XIII, que ens han reportat els dos manuscrits, tant *O*, lleonès del segle XIII i *P*, aragonès del XV. Es tracta de la descripció dels mesos de l'any en la tenda de l'heroi Alexandre:²⁶

Manuscrit *O*:

Abril sacaua huestes // pora yr guerrear
ca auie alcaçeres // grandes ya pora segar
fazie meter las uinnas // pora uino leuar
creçer miesesses τ ye[r]uas // los días alongar

Manuscrit *P*:

Abril sacava guestas por yr guerrear
que auje ya alcaçeres grandes de secar
fazie meter las vinas po ra vino levar
crescer mieses τ yerbas los dia alongar

Tant la lliçó «ca auie alcaçeres grandes ya pora segar» del còdex *O* com la de *P* «que auie ya alcaçeres grandes de secar» indiquen camps d'ordi en herba. La lectura bona és sens dubte la primera amb *segar*, puix que el farratge es dóna tendre i no s'ha de *secar*, com reporta *P*. Però la significació que hi té *alcaçer* és la mateixa als dos còdexs.

No caldrà que ens aturem adduint exemples castellans, puix que el *Diccionario histórico*²⁷ publica un llarg article amb tot de passatges del mot *alcacer* i variants formals (*alcaçer*, *alcacel*, *arcaçel* i *alcancer*) que s'estenen cronològicament des del segle XIII fins als nostres dies, i també locucions com *en alcacer* 'en herba', *ser viejo*, *estar duro* o *no estar el alcacer para hacer zampoñas* 'haver passat d'edat de fer o emprendre alguna cosa', *retozarle* (a uno) *el alcacer* 'estar alegre' i igualment derivats com *alcaceral* 'cebadal' en Aragó i Navarra. Del punt de vista del nostre estudi és particularment benvinguda la 2.ª accepció de *alcacer* 'terreno sembrado de cebada', documentat igualment a partir del segle XIII (primer esment al *Fuero de Usagre*). Vegeu, per exemple, del *Fuero de Teruel* de vers 1300: «El cauallero que su cauallo touiere en *alcaçer*...», això és, dins un camp de farratge.

Avui el terme viu a tot el domini castellà, fins i tot a Amèrica, però l'extensió major és al Sud de la península ibèrica i a les Canàries.²⁸ A Andalusia, segons l'*Atlas lingüístico y etnográfico de Andalucía* de Manuel Alvar (mapa núm. 449, «forraje»), és 'farratge' en una àrea que comprén punts sobretot de les províncies de Màlaga i Cadis i un sol punt respectivament en les de Granada i de Còrdova, amb variants com *alcacer*, *alcacel*, *arcacé* i *arcarcé*. A Dehesas de Guadix, prov. de Granada (cf. *ibid.*, mapa núm. 11, «haza») *arcarcel* significa 'haza, porción de tierra de labor destinada al cultivo de forraje'.²⁹

4. DOMINI PORTUGUÈS

El portuguès coneix igualment *alcacel* o *alcacer*, encara que avui el lexema sembla quedar un xic reduït a parlars marginals. En la tradició lexicogràfica ja l'enregistra Jerónimo Cardoso en el seu diccionari del 1570:

«Farrago, inis. A ferraem, ou *alcacer*».³⁰

També el P. Bento Pereira, el 1647, addueix:

«*Alcacer*. Farrago, inis».³¹

Bluteau,³² el 1712, pensa que «é tomado do castelhano *alcacel*», sense cap fonament; Fr. João de Sousa al segle XVIII, adopta l'altra forma amb la consonant lateral i ens diu que *alcacel* és 'a herba triga, ou balanco, que serve de pasto ao gado' i assenyala particularment l' Alemtejo («termo muito usado no Alem-Tejo»).³³ Machado³⁴ en el seu diccionari, després de criticar els qui en fan un mot paroxitònic, autoritza *alcacer* amb un text del segle XVI, procedent de les *Décadas* de João de Barros («E trinta e seis leques em cevadas pera elles [sc. els cavalls] e de *alcacer* no tempo do verde»), i diu haver replegat personalment a Évora les variants *alcacede* i *alcaceire* amb el valor de «forragem verde, misturada de cevada branca e aveia».

Sobretot J. Leite de Vasconcellos és qui proporciona més dades sobre el nostre terme. En primer lloc recull una citació del segle XVIII del capellà d'una parròquia de la regió de Miranda: «tem hua (*sic*) boa faceira, aonde se colhem muitos *alcaceres* e muloens», i en el comentari hi afegeix diverses precisions dialectals; així indica que a la Beira-Baixa *alcacér* és el 'ségol tendre destinat als animals', i a més, treu del *Vocabulário trasmontano* d'A. Moreno la nota següent: «*Alcacer*, pimentos, tomates, cebolas, etc., que se compram para pôr na horta. Ao *verde* para as bestas não chamamos», tot remarcant que aquesta significació de pebrots, tomates, etc. deu correspondre també a la frase transcrita del capellà mirandès.³⁵ També el gallec coneix *alcacén*, amb diverses variants formals.³⁶

Des de la perspectiva històrica, tant l'*Elucidário* de Viterbo³⁷ com Machado adueixen només texts del segle XVI, el primer de Cristovão Rodrigues Azineira («Vendião-se *alcaceres* espigados com cevada: e segados tornarão a dar outra novidades: e dizia o dono do ferregial, que era a sua novidade», any 1535) i Machado el ja citat de J. de Barros. Cal dir que l'*Elucidário*, duu una altra entrada, sota *alchazar*, amb aquest passatge en llatí d'un testament de la primeria del segle XIII, on D. Mendo Pires deixa al monestir d'Alcobaça: «*Alchazar* illud, quod lucratus sum in Saborosa». L'autor pretén que ací tenim també el terme per 'ferregial, campo ou veiga em que se colhe ferrã ou cevada verde para as bestas'. És possible que això siga exacte.

Berceo, *El libro de Alixandre*, Madrid 1979, Gredos, pàg. 737). - Afegiré que el Sr. Martín Alonso en el seu *Diccionario medieval español* defineix com 'alcázar' la glosa medieval «Farrago: alcacer», després d'introduir-la sota el lema *alcácer* (Salamanca 1986, I, pàg. 213b); n'hi ha prou amb la consulta de l'edició d'Américo Castro, *Glosarios latino-españoles de la edad media*, Madrid 1936, pàg. 218, per veure que tot això és pura arbitrariedad.

(27) *DHist.*, I, pàgs. 147-8, s.v. *alcacer*.

(28) Vegeu Cristóbal Corrales, Dolores Corbella i Ma. Angeles Alvarez, *Tesoro lexicográfico del español de Canarias*, Madrid 1992, Real Academia Española, s.v. *alcaceles*, *alcancel* i *arcacel*. Manuel Alvar, *Atlas lingüístico-etnográfico de las Islas Canarias*, Cabildo Insular de Gran Canaria, 1975, tom I, làmina 93, mapa núm. 88 (Gran Canaria, punt 20).

(29) Cf. també Teresa Garulo Muñoz, *Los arabismos en el léxico andaluz*, Madrid, Instituto Hispano-Árabe de Córdoba, 1983, pàgs. 24 i 68, a més de la làmina núm 16; així mateix Julio Fernández Sevilla, *Formas y estructuras en el léxico agrícola andaluz*, Madrid 1975, C.S.I.C., pàg. 31.

(30) Jerónimo Cardoso, *Dictionarium Latino Lusitanicum & vice versa Lusitanico Latinum, cum adagiorum ferè omnium iuxta seriem alphabeticam perutili expositione* [...] Conimbricæ, Joan-

nes Barrerius, 1570, fol. 69 vº, s. v. *farrago*.

(31) *Thesovro da Lingoa Portvgvesa* composto pelo Padre D. Bento Pereyra da Companhia de Iesv. Lisboa 1647, Paulo Craesbeeck, pàg. 7 vº, s.v. *alcacer*.

(32) Volum I, pàg. 215; citat per Viterbo, ed. de 1962.

(33) Fr. João de Sousa, *Vestígios de língua arábica em Portugal*, Lisboa [editorial?] 1981, facsímil de l'ed. de 1789, pàg. 19, s. v. *alcacel*.

(34) J. P. Machado, *Dicionário etimológico de língua portuguesa*, Lisboa 1967, Confluência, 2a ed., I, pàg. 177, s. v. *alcacel*.

(35) J. Leite de Vasconcellos, *Estudos de philologia mirandesa*, II, Lisboa 1901, pàgs. 21-22.

(36) Constantino García, *Glosario de voces galegas de hoxe*, Universidade de Santiago de Compostela, 1985 (*Verba*, Anuario galego de filoloxia, Anexo 27), s.v. *alcacén*.

(37) Fr. Joaquim de Santa Rosa de Viterbo, *Elucidário das palavras, termos e frases que em Portugal antigamente se usaram e que hoje regularmente se ignoram*, ed. por Mário Fiúza, Porto-Lisboa 1962, Civilização, I, pàg. 299b, s. v. *alcácer* (sic!). La primera edició és de 1798.

(38) *Christine de Pisans Buch von den drei Tugenden in portugiesischer Uebersetzung*, ed. Dorothea Carstens-Grokenberger, Münster/Westfalen, Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1961, pàg. 110 (= II part, cap. X).

La primera menció segura en portuguès del lexema *alcacer* és la següent, extreta del *Liuro das tres vertudes a jnssinança das damas*, traducció de l'obra de Christine de Pizan (duta a terme vers 1447-55):

«E sera present ao tempo que sse am de trosquiar. / E fazellas ha trazer em terra onde achem boos paçeres. E teera muytos bois e uacas / E sse teuer muyta aueea ou *alçaçer*. E nom o poder bem uender dee o aaquelles boys e uacas e engordeos».³⁸

Tot i que es tracta d'una traducció, l'ús del lexema *alçaçer* és ben autòcton, puix que al text francès, on només parla d'avoines 'civades':

«...soit present au tondre, et que soit en saison. Et en ses hostelz, qui seront en mol país ou aura grans prayaries et herbages, tendra foison bestes a corne; et se foison a avoines qui pou se vendent, tendra des buefs en creche, dont fera grant argent quant seont gras».³⁹

Per ésser complet afegirem que en l'altra traducció portuguesa publicada el 1515 d'aquest mateix text, que és independent de l'anterior i molt més escurçada, no figura el passatge que ens ocupa ací.⁴⁰

5. CONCLUSIÓ PANHISPÀNICA

Després d'haver comprovat que *alcacer* / *alcacel* viu a l'hispanoportuguès, podem tornar amb més coneixença de causa al domini català. En la documentació adduïda (§ 2.) comprovem que l'*alçaçer* d'Elx, del segle XVII (1610), no es troba sol, puix que els texts castellanencs del segle XIV i XV vénen a refermar l'existència del lexema al sud del domini. Els esments de Castelló de la Plana es refereixen sempre a camps de farratge, puix que es tracta, en el *Libre de vàlues de la peyta*, de situar les propietats, i així es diu que una terra és a l'*alcacer* o es parla dels *alcassers* de tal o tal propietari.

Aquest lexema no sembla viure en sicília, l'altre domini on han arrelat els arabismes, almenys no apareix en les fonts que he pogut consultar (G. B. Pellegrini, G. Caracausi, S. C. Sgroi, A. Varvaro, etc.), ni tampoc no duu res Cristóbal Escobar o Cristoforo Scobar, qui el 1520 en adaptar el Nebrija posa per *farrago* el sicilià *farragina* i l'espanyol *alcazer*.⁴¹ Per contra, el veiem a les tres llengües romàniques de la Hispània, això sí, en èpoques diferents de vigència i en àrees geogràfiques desiguals: en castellà i portuguès arriba o va arribar fins al nord peninsular (per exemple, a l'asturià i al galleg), mentre que en català no anà més enllà de les terres valencianes. Bé és veritat que avui el vocable a tot arreu recula, com ocorre amb la majoria dels arabismes.

Darrerament vaig publicar una nota sobre dos termes d'aquesta procedència: *alfàbia* i *marmota de fusta*, l'extensió dels quals ultrapassava el domini lingüístic que hom

els atribuïa.⁴² En el present cas ens trobem amb un fenomen semblant i guanyem un vell lexema per al català. De l'element aràbic ha interessat sobretot la fonètica i l'etimologia; potser que l'estudi històric del seu lèxic ens reservarà més sorpreses.

GERMÀ COLÓN DOMÈNECH

Universitat de Basilea i Institut d'Estudis Catalans

Agraesc al col·lega Tobias Brandenberger (Universitat de Basilea) l'amabilitat d'haver-me proporcionat aquesta referència.

(39) Christine de Pizan, *Le livre des trois vertus*. Edition critique. Introduction et notes par Charity Cannon Willard. Texte établi en collaboration avec Eric Hicks, Paris 1989, Champion, pàg. 155. En les variants dels manuscrits originals no hi ha cap element que duga a parlar d'*alcaçer*, com ha fet l'anònim traductor portuguès.

(40) Christine de Pisan, *O espelho de Cristina*. Introdução de Maria Manuela Cruzeiro, Edição facsimilada, Lisboa 1987, Biblioteca Nacional, fol. xxxiii.

(41) *Vocabularium Nebrissense ex latino sermone in siciliensem et hispanicum denuo traductum. Adiunctis insuper L. Christophori Scobaris viri eruditissimi reconditissimis additionibus*, Venècia 1520, B. Benaglio, fol 82r^o, s.v. *farrago*.

(42) *Homenatge a Maria Jesús Rubiera, Sharq al-Andalus* 10-11, Alacant 1993-1994, pàgs. 307-311.